

Reformationszeitalter). Tiiu Reimo Tallinna ülikoolist käsitles Eestimaa kirikuvalitsuse kirjastustegevust uuemal ajal (*Die Verlagstätigkeit des estländischen Provinzialkonsistoriums im 18. und 19. Jahrhundert*). Teised ettekandjad esindasid kõik Tartu ülikooli. Riho Altnurme andis ülevaate kirikukorralduse kujunemisest Rootsi aja algupoolel (*Die Gründung der evangelischen Kirche in der schwedischen Zeit*). Andres Andresen uuris kirikuõiguslikke arenguid reformatsioonijärgsel perioodil (*Die nachreformatorische Kirchenrechtsordnung in Estland und Livland: Partikularisierung, Zentralisierung, Modernisierung*). Kristi Viidingu teemaks olid reformatsioonimõjud humanistlikus kirjanduses (*Reformation als Anstoß zur Entwicklung der humanistischen Literatur in Est- und Livland im 16. und 17. Jahrhundert*). Kaarina Rein võttis vaatluse alla arstiteaduse ja teoloogia rootsiaegses Tartus (*Medizin und Theologie im Tartu des 17. Jahrhunderts*). Konverentsi ettekanded avaldatakse mitmeköitelises kogumikus 2017. aastal.

Võib tekkida küsimus, miks korraldati selline konverents just Vilniuses, kunagise katoliikliku Poola riigi ühes suuremas keskuses? Korraldajad viitasid asjaolule, et Vilniuse ülikool on reformatsiooniajastu sünnitis. Igal juhul andis Vilniuse ülikooli vana hoonetekompleks – kunagine jesuiitide akadeemia – kogu ettevõtmisele erilise õhustiku, mida pole iialgi võimalik saavutada modernsetes konverentsisaalides.

ANDRES ANDRESEN

LOOMUÕIGUS EUROOPA ÜLIKOOLIDES 1625–1850

1625. aastal ilmus Pariisis Madalmaade päritolu õpetlase Hugo Grotius teos “Sõja ja rahu õigusest” (*De iure belli ac pacis*), mida on sageli peetud esimeseks süstemaatiliseks rahvusvahelise õiguse käsitluseks. Kas Grotius oli rahvusvahelise õiguse “isa” või mitte, selle üle on pikalt vaieldud, ent kindlalt võib väita, et Grotius suurteos avaldas varauusaja ideedeajaloole mõju, mis ulatus kaugemale rahvusvahelise õiguse süstematiseerimisest. Grotius seadis eesmärgiks sõnastada universaalsed õigusprintsipiid, mis oleksid aluseks ja mõõdupuuks nii riigisisesele kui riikidevahelisele õigusele. Selleks kasutas ta “loomuõiguse” (*ius naturae*) mõistet, mida erinevates

vormides (*ius naturale, lex naturae*) olid kasutanud juba antiik-Rooma filosoofid ja juristid. Keskaja kristliku teoloogia süstematiseerija Aquino Thomase käsitluses oli loomuseadus (*lex naturalis*) see osa Jumala suurest plaanist või “igavesest seadusest”, mis reguleeris inimeste käitumist, olles neile antud nii loomulike instinktide vahendusel kui mõistusega tajutavate ettekirjutuste kaudu. Grotiuse eesmärgiks oli harutada loomuõiguse mõiste lahti moraaliteoloogiast, nii et see oleks – vähemalt teoreetiliselt – arusaadav ja aktsepteeritav universaalse moraaliseadusena ka mittekristlastele, mis oli äärmiselt oluline tollase globaliseeruva maailma kontekstis. Teiseks püüdis Grotius asetada loomuõiguse ettekirjutused kindlale aluspõhjale, milleks oli tema arvates inimloomus. Inimloomuses eristas Grotius kaks fundamentaalset loomulikku tungi – enesesäilitamine ja ühiskondlikkus (*appetitus societatis*), mida loomuõigus ja sellele tuginevad riigi positiivsed seadused pidid kaitsma ja toetama.

Suuresti Grotiuse mõjul muutus loomuõigus 17. sajandi teisel poolel võtmemõisteks ühiskonna seaduspärasuste ja normide analüüsimisel ja süstematiseerimisel, moodustades nõnda ühendava lüli moraali- ja poliitika filosoofia, riigi- ja rahvusvahelise õiguse ning natuurteoloogia dissipliinide vahel. Kui “moodsa” loomuõigusteooria mõjukamaid autoreid – kelle hulka kuuluvad lisaks Hugo Grotiusele Thomas Hobbes, John Locke, Samuel Pufendorf, Francis Hutcheson, Jean Jacques Burlamaqui, Emmerich de Vattel jt – on üsna põhjalikult uuritud, siis hoopis vähem on teada selle kohta, millisel määral ja viisil need teooriad jõudsid ülikooliõpetuse kaudu tollase eliidi teadvusesse. Ometigi oli loomuõigusel oma kindel koht ülikoolide *curriculum*’is kuni 19. sajandi keskpaigani. Esimesed loomuõiguse õppetoolid loodi Põhja-Euroopa protestantlike ülikoolide filosoofia- ja õigusteaduskondades 1660. aastatel ning alates 18. sajandi teisest kümnendist tekkisid vastavad professorid ka paljudes katoliiklikes ülikoolides. Lisaks neile spetsiifilistele õppetoolidele loeti loomuõiguse kursusi ka praktilise filosoofia, tsiviilõiguse jt õppetoolide juures.

Lähtudes tõdemusest, et seni puuduvad võrdlevad uurimused loomuõigusest kui akadeemilisest õppeainest Euroopa ülikoolides, algatas Knud Haakonssen (St. Andrews ülikool ja Erfurti ülikooli Max-Weber-Kolleg) koos Frank Grunerti (IZEA, Halle ülikool) ja Diethelm Klippeliga (Bayreuthi ülikool) rahvusvahelise uurimisvõrgustiku “Loomuõigus 1625–1850” (*Natural Law 1625–1850*). Projekti eesmärgiks on kaardistada, digitaliseerida ning järk-järgult analüüsida tohutut allikmaterjali kogumit, mille loomuõiguse õpetajad ja õppijad on endast maha jätnud. Eeskätt on tegemist publitseeritud dissertatsioonidega, mida osalt praktilistel, aga osalt

ka teadusideoloogilistel põhjustel¹ pole seni süstemaatiliselt ideedeajaloo meetoditega uuritud. Samuti on paljudes ülikoolides säilinud loengute konsepte, mis annavad üsna täpse ettekujutuse, kuidas loomuõigust tegelikult õpetati, muuhulgas avades uusi tahke ka mitmete juba suhteliselt hästi tuntud mõtlejate vaadetes. Uurimisvõrgustiku eesmärgiks on analüüsida nii loomuõiguse teoreetilisi ja filosoofilisi aluseid kui ka selle erinevaid kasutusviise nii õigusloomes ja õigusmõistmises kui ka poliitika ja diplomaatias.

Võrgustikku on koondatud teadlasi paljudest Euroopa ülikoolidest, et saavutada võimalikult hea kaetus erinevate ajalooliste regioonide osas. Praegusel hetkel on esindatud Saksamaa (Bayreuth, Halle, Jena), Madalmaad (Rotterdam), Šotimaa (Edinburgh), Šveits (Lausanne), Hispaania (León, Madrid), Taani (Kopenhaagen), Norra (Oslo), Rootsi (Lund), Soome (Helsingi) ja Eesti (Tartu). Allakirjutanu ülesandeks on katta nii Uppsala ülikooli kui ka Rootsi-aegse *Academia Gustavo-Carolina* loomuõiguse õpetust 17. sajandi lõpul ja 18. sajandi algul. Võrgustiku liikmed on kohunud üks kord aastas, et anda ülevaade vahepealsetest edusammudest ning plaanida järgnevat tegevusi. Üheks ambitsioonikamaks eesmärgiks on üleeuroopalise digitaalse andmebaasi loomine loomuõigust õpetanud akadeemilistest institutsioonidest, õppejõududest, dissertatsioonidest ja loengukonseptidest koos täieliku bibliograafiaga, mis võimaldaks kõigil loomuõiguse uurijatel lihtsa vaevaga leida võrdlusmaterjali mujalt Euroopast ning väljuda seeläbi kitsalt rahvuslikust või oma ülikooli keskest vaatenurgast. Andmebaasi haldamise on enda peale võtnud Erfurti ülikooli juures asuv Max Weberi nimeline kultuur- ja sotsiaalteaduste instituut (Max-Weber-Kolleg für kultur- und sozialwissenschaftliche Studien)..

Seni on uurimisprojekti raames korraldatud kaks suuremat temaatilist konverentsi, millesse on kaasatud ka võrgustiku väliseid teadlasi. 2013. aastal toimus Halles konverents “Natural law as an academic subject 1625–1850”, mille raames peetud ettekanded käsitlesid loomuõiguse õpetamise traditsioone Euroopa erinevates regioonides. 2015. aasta novembris leidis Lausanne’is aset konverents “The law of nations and natural law 1625–1850”, kus võeti vaatluse alla loomuõiguse mitmetahuline suhe rahvaste õiguse ehk rahvusvahelise õigusega. Tähelepanu pöörati nii teoreetilistele küsimustele loomuõigusest kui rahvusvahelise õiguse ühest põhilisest allikast varauusajal, rahvusvahelise õiguse mõjukaimate teoreetikute (eriti Šveitsi autorid Vattel ja Burlamaqui) retseptsiiooniloole kui ka loomu- ja

¹ Vt selle kohta Pärtel Piirimäe, *Early modern academic writings and intellectual history: methods and perspectives of research*, Ajalooline Ajakiri, 133/134 (2010), 247–262.

rahvusvahelise õiguse õpetamise eripäradele mitut laadi õppeasutustes erinevates Euroopa regioonides. Võrgustiku teaduslikuks väljundiks saab Brilli kirjastuses ilmuma hakkav raamatusari “Natural Law 1625–1850”, mille esimest köidet on oodata 2016. aastal.

PÄRTEL PIIRIMÄE